

BYZANTİON'DAN KONSTANTİNOPOLİS'E İSTANBUL'UN KURULUŞ HİKAYESİ

Didem Erşan*

İstanbul uzun tarihi boyunca farklı medeniyetlerin merkezi olmuştur. Bu uzun tarih boyunca İstanbul'un bir merkez olarak varlığını sürdürebilmesi şehrin coğrafi konumuyla ilgilidir. Boğaziçi iki denizi birbirine bağlayan bir su yoludur ve bu su yolunun iki kıyısında iki kıta karşı karşıya gelir. Böyle bir kavşak noktasının ticari ve askeri bakımdan önemli bir merkez olması kaçınılmazdır fakat İstanbul için asıl önemli olan Haliç'tir. Haliç her mevsimde ve her türlü rüzgârda güvenli bir liman olma özelliğine sahiptir. Doğu Akdeniz'de Haliç'in güvenilirliği ile karşılaştırılabilecek yalnız Selanik ve İzmir limanları vardır fakat onların da kavşak olma özelliği yoktur. Bütün bunların sonucunda doğanın ve coğrafyanın İstanbul'u önemli bir şehir yapmaya önceden karar verdikleri rahatlıkla söyleyebilmektedir.¹

İstanbul'un hikâyesi Megara kolonisi Byzantion'un Yunan efsaneleriyile başlamış, Septimus Severus'un ona Latin özellikleri katmasıyla devam etmiştir. Kentin asıl tarihi serüveni ise Konstantinopolis-İstanbul adıyla gerçekleşmiştir. Aynı coğrafi mekânda birbirini izleyen zamanlarda yaşamış Byzantion, Antoniana, Nova Roma, Konstantinopolis, İstanbul kentlerinin birbirleriyle örtüşen tarihleri günümüze kadar önemini hiç yitirmemiştir.²

* İstanbul Üniversitesi Akdeniz Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi

¹ Murat Belge, *İstanbul Gezi Rehberi*, İstanbul, 2004, s. 1.

² Doğan Kuban, "Konstantinopolis-İstanbul'un Destansı Tarihi", *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkentin 8000 Yılı*, İstanbul, 2010, s. 18-20.

İstanbul, Doğu ile Batı'nın kesişme noktasında, hem Doğu dünyası hem de Batı dünyası için ayrı öneme sahip bir şehirdir.³ Yunan kolonisi Byzantion, onu izleyen pagan Roma İmparatorluğu kenti, Hristiyan Roma-Bizans İmparatorluğu'nun ve Müslüman Osmanlı-Türk İmparatorluk başkentlerinin anılarıyla dolu İstanbul, Avrupalı ve Asyalı toplumların tarihlerinde büyük bir yer tutmaktadır. Kentin evrensel konumunu dile getiren Fransız hümanisti Pierre Gilles *Konstantinopolis Antikitesi* isimli kitabında “Bütün kentlerin bir idareye sahip oldukları dönemler vardır. Ve zaman içinde yok olabilirler. Sadece Konstantinopolis, insanlar orada yaşadığı ya da onu inşa ettikleri sürece var olacak bir ölümsüzlük adayıdır” demiştir.⁴

İstanbul tarih içinde karşıt özelliklere sahip imparatorluklara başkentlik etmiştir. Hristiyanlığın meşru bir din ve inanç olarak kabul etmesi üzerine pagan Roma tarihinin Hristiyan tarihine dönüştüğü Konstantinopolis, Hristiyanlar açısından dünyanın en simgesel yerleşim yerlerinden biridir. Tam olarak aynı şekilde olmasa da Osmanlı tarihinde de İstanbul'un İslam tarihi kaynaklı simgeselliği bulunmaktadır.⁵ İstanbul'un fethinin önemi, Osmanlı Devleti'nin geleceği ve II. Mehmed'in kurmak istediği dünya imparatorluğunun dayanağı olması yanında Hz. Muhammed'in bir hadisinde geçen “İki yanı denize, bir yanı karaya bakan bir kent bilir misiniz? O kent savaş araçlarının gücüyle değil Lailaheillallah ve Allahuekber sözleriyle düşecektir. Bu fethi yapacak komutan en büyük komutan ve onun ordusu en büyük ordu olacaktır” sözleriyle de vurgulanmıştır.⁶

Doğu Roma, Bizans Batı cephesinin öncüsü kabul edilirken Osmanlı Doğu cephesinin öncüsüdür. Bu durum İstanbul'un kimliğinin sürekliliğine, bütünlüğüne engel değil, tam tersine sürekliliğinin bir ifadesidir. İstanbul Doğu-Batı ilişkilerinde kendisine önem kazandıran koşullar ve üstlendiği rol sayesinde temel niteliklerinde bir değişime gerek duymadan merkez olma konumunu korumuştur.⁷

Byzantion'un Kuruluş Efsaneleri

Antik çağda bütün ünlü kentlerin kuruluşları, kentlerin başlangıçlarına değer katmak amacıyla, tarihi verilere dayanmayan şiirsel ya da mitolojik

³ Feridun Emecen, *İstanbul'un Bir Başka Yüzü: Lânetli İstanbul*, İstanbul, 2010, s. 1.

⁴ Doğan Kuban, a.g.m, s. 18-20.

⁵ Feridun Emecen, “İstanbul'un Fethi” maddesi, *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 212-213.

⁶ Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 2008, s. 237-238.

⁷ Ertan Eğribel, “İstanbul'un Kimliği: İmparatorluk Merkezi”, *Türk Sosyologları ve Eserleri I, Temel Tartışmalar, Sosyoloji Yılı 20*, İstanbul, 2010, s. 48.

hikâyelerle süslenmiştir.⁸ İstanbul'un kuruluş öyküleri de günümüzden yaklaşık 2700 yıl öncesinde dayanmaktadır.

Bugünkü İstanbul'un ilk çekirdeği olan Byzantion'un kuruluşuna dair yaygın efsane milâttan önce 659 yılında bir Megara kolonisi olarak kurulduğu yönündedir. Efsaneye göre şehrin ismi Byzantion, Megaralıların başındaki Byzas isimli komutandan geliyordu.⁹

Şehrin kurucusu Byzas'a ait efsanelerden en yaygın olanı şöyledir: Argos Kral Inakhos'un kızı Io, aynı zamanda kentin Hera Tapınağı'nın rahibelerinden biridir. Bir gün Zeus, Io'yu görür ve ona âşık olur. Genç kızı sık sık ziyaret etmeye başlar. Fakat kısa süre içinde Hera, Zeus'un Io'ya olan tutkusunu fark eder. Tanrıçanın kıskançlığı zamanla öfkeye dönüşür. Bunun üzerine Zeus, Io'yu Hera'nın gazabından korumak için beyaz bir ineğe çevirir. Hera'ya ise, bu hayvanla hiçbir şekilde ilişkisinin olmayacağı konusunda güvence verir. Ancak tanrıça kocasının sözlerine inanmayarak hayvanın kendisine verilmesini ister. Io'yu alarak yüz gözlü dev Argos'un gözetimi altına verir. Bu durumdan rahatsız olan ve Io'ya acıyan Zeus, onu kurtarması için Hermes'i gönderir. Hermes'in devi büyüleyerek öldürmesi üzerine sinirlenen Hera ise Io'ya işkence etmek için ona bir at sineği musallat eder. Sinek, inek kılığındaki Io'nun böğrüne yapışıp ısırıkça, onu çılgına çevirir. Bir yandan doğum sancısı çeken diğer yandan da başına Hera'nın musallat ettiği sinek tarafından rahatsız edilen Io, bu şekilde kaçarak birçok yeri aşar. Trakya üzerinden geçer. Sonunda Kydaros (Alibeykoy Deresi) ile Barbyzes (Kâğıthane Deresi) ırmaklarının Khrysokeras'ın (Altınboynuz Halic) bitimindeki balçık denize döküldükleri Semestra (Eyüp) adı verilen yere gelir. Burada Zeus ile olan ilişkisinden bir kız çocuğu dünyaya getirir. Io'nun Kydaros ile Barbyzes ırmaklarının yakınlarında doğurduğu bebeği, bu civarda oturan Semestra adlı bir kadın bularak evlat edinir. Bu kıza dadılık yaparak onu büyütür. Annesinin dönüşümünün izlerini taşıyan çocuğun alnında boynuz biçiminde çıkıntılar olması nedeniyle, ona Keroessa "boynuzlu" adı verilir. Güzellikte Trakya kızlarını aşan Keroessa'ya Poseidon âşık olur. Keroessa'nın deniz tanrısı Poseidon'la olan ilişkisinden Byzas adında bir oğlu olur. Byzas büyüdüğünde, annesinin kendisini doğurduğu yerde bir kent kurar. Kent kurucusunun adını alır ve Byzantion olarak anılır.¹⁰

Başka bir efsaneye göre ise Semestra isimli bir su perisinin oğlu olan Byzas bir Trak kralıdır. Byzas ergenliğe erince Trakya Dağları'nda ikamet etmeye başlar. Vahşi hayvanlar ve barbarlar tarafından rahatsız edildiği için

⁸ Murat Arslan, "Byzantion: Bir Kuruluş Söylencesi, Efsaneden Tarihsel Dönemlere", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı: 37, İstanbul, 2014, s. 48.

⁹ Işın Demirkent, "İstanbul" maddesi, *DİA*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 205.

¹⁰ M. Arslan, a.g.m., s. 48-50.

önceleri sıkıntı çeker. Bu sırada bölgede ikamet eden diğer Trakya liderleri tarafından Byzas'a elçi heyeti gönderilir. Onu kendileriyle dost ve müttefik olmaya davet ederler. Byzas elçilerin davetini kabul eder. Bunun üzerine Trakya krallarından Medias onu bölgeyi zarara uğratan vahşi bir hayvanla dövüşmeye gönderir. Byzas bu hayvana karşı verdiği mücadelede üstünlük kazanır. Ardından Kydaros ile Barbyes derelerinin birleştiği yere gelir. Burada yere devirdiği bir boğayı tanrılara kurban eder. Ancak bir kartal sunağın üzerinden boğanın kalbini kapar ve uçarak Khrysopolis'in (Üsküdar) karşı-sındaki Bosporos Burnu (Sarayburnu) ucuna konar. Kartalı takip eden Byzas, Sarayburnu'na gelir.¹¹ Barbyes Kralı'nın ölümünden sonra kızı Phidaleia ile evlenen Byzas, Phidaleia'nın babasının isteği üzerine bu bölgede Byzantion'u kurmaya karar verir.¹²

Şehrin kuruluşuyla ilgili bir diğer efsane ise şöyle; Megara halkı, komutanları Byzas önderliğinde yeni bir şehir kurmak için yola koyulmadan önce Delphi Apollon Tapınağı'nın kâhinine koloni kenti nereye kurmaları gerektiğini sorar. Körler Ülkesi'nin karşısında bir yer aramaları cevabını alan Megara halkı bu söz doğrultusunda ilerlerken bugünkü Sarayburnu bölgesine gelir. Karşı kıyıda Khalkedon'u (Kadıköy) gören Megaralılar, bölgeye daha önce gelmiş olmalarına rağmen yerleşim için daha elverişsiz bir yer seçmiş olan Khalkedon halkına şaşırarak karşı kıyıyı kehanette işaret edilen Körler Ülkesi olarak kabul ederler.¹³ Kendi kentlerini onların karşısına kurmuş, kurucusunun isminden dolayı da kentin ismine Byzantion demişlerdir.

Byzantion'un Kuruluşu ve Tarihsel Gelişimi

Birbirini tutmayan bütün bu efsanelerin her birinde az veya çok hakikat payı bulunduğu gibi, milâttan önce 750-550 yılları arasında meydana gelen büyük Yunan kolonileşmesi sırasında Byzantion'a yerleşildiğine ihtimal verilir.¹⁴ Şehrin Sarayburnu'nun bulunduğu tepe üzerinde kurulduğu ve surların da bu tepayı kavrayarak, batıda bugünkü Sirkeci'ye teğet olarak Sarayburnu'na ulaştığı, Marmara Denizi sahilinde ise bugünkü Ahırkapı civarında denize ulaştığı bilinmektedir. Yunan dünyası için sağlamlık açısından Messene ve Rodos'tan sonra üçüncü geldiği söylenen 5 km uzunluğundaki surlar, 27 kule ile kuvvetlendirilmişti. Bugünkü Topkapı Sarayı'nın olduğu yerde şehrin Akropolisi, buradan deniz kenarına kadar uzanan farklı seviyelerdeki teraslar üzerinde de tapınaklar, stadyum ve gimnazyum gibi yapılar bulun-

¹¹ M. Arslan, a.g.m., s. 50.

¹² Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul, 2006, s. 20-21.

¹³ M. Arslan, a.g.m., s. 53.

¹⁴ S. Eyice, a.g.e., s. 21.

yordu. Akropolisin arkasında bugünkü Ayasofya'nın bulunduğu düzlükte ise dört büyük stoa ile çevrili şehrin Agorası bulunuyordu.¹⁵

Şehir, bugünkü Sirkeci ve Sepetçiler Kasrı'nda bulunan limanları Neorion ve Bosporion.¹⁶ savunmaya elverişli akropolisi ve palamut balığı avı için sahip olduğu eşsiz yerinden dolayı çok çabuk gelişme gösterdi.¹⁷ Byzantion küçük bir şehir olmasına rağmen coğrafi konumu ve stratejik önemi sebebiyle çevredeki devletlerin de ilgisini çekmiştir. Şehir, Trakların saldırısına, Perslerin işgaline uğramıştır. Milâttan önce 440 yılında Atina'ya isyan etmesine rağmen kısa süre sonra Atina'nın hâkimiyetini yeniden tanımaya mecbur kalmıştır. Atina ile Spartalıların arasındaki savaşlar sırasında Spartalıların eline geçen şehir milâttan önce 340 yılında Makedonya Kralı II. Philippos tarafından kuşatılmış, müttefiklerinin yardımı sayesinde kurtulmuştur.¹⁸

Roma devrinde çok iyi durumda olan Byzantion, Roma'nın gücü arttıkça onun sadık bir müttefiki olarak kaldı.¹⁹ Roma'nın Makedonya ve Yunanistan üzerinde üstünlük sağlamasından sonra Roma hâkimiyetini kabul ederek serbest şehir (*civitas libera*) statüsünde devam edebildi fakat milâttan sonra 73 yılında İmparator Vespasianus tarafından Roma topraklarına dâhil edildi.²⁰ İstanbul 2. yüzyılda kudretli surlarıyla korunan güçlü bir şehirdi. Balıkçılık, boğazdan geçen gemilerden alınan geçiş ve gümrük vergisi, çevresindeki toprakların verimliliği başlıca zenginlik kaynaklarıydı.²¹ 194 yılında İmparator Septimus Severus ile rakibi İmparator Pescenius Niger arasındaki iktidar mücadelesinde Niger'i tutan Byzantion,²² 196 yılında Septimus Severus tarafından tahrip edildi.²³ Şehrin surları yıkıldı, halkı cezalandırıldı ve *polis* (şehir) hakkı alınarak *komes* (köy) olarak Perinithos'a (Marmara Ereğlisi) bağlandı.²⁴

Severus daha sonra bu derece iyi konumdaki bir kentin kalkındırılması gerektiğine inanarak şehri yeniden ve daha geniş bir şekilde kurmaya karar verdi.²⁵ Şehrin surlarını savunma bakımından daha elverişli olması amacıyla limanları da içine alacak şekilde batıya doğru kaydırıldı. Yeni surların bugünkü Cağaloğlu'ndan geçerek Sirkeci, Sarayburnu ve Sultanahmet'i içine alarak

¹⁵ Doğan Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", *Mimarlık Dergisi*, İstanbul, 1970, Sayı: 79, s. 27.

¹⁶ D. Kuban, a.g.m., s. 27.

¹⁷ "İstanbul" Maddesi, *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi (ML)*, C. 6, İstanbul, 1979, s. 487.

¹⁸ Işın Demirkent, a.g.m., s. 205.

¹⁹ A.g.m., *ML*, s. 487.

²⁰ Işın Demirkent, a.g.m., s. 205.

²¹ A.g.m., *ML*, s. 487.

²² Işın Demirkent, a.g.m., s. 205.

²³ Doğan Kuban, a.g.m., s. 27.

²⁴ A.g.m., *ML*, s. 487.

²⁵ A.g.m., *ML*, s. 487.

Eminönü'ne inen bir hat üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Severus, şehrin Agorası üzerine yeni bir meydan yaptırmış, buradan başlayan yolu şehir surlarının Çemberlitaş'a yakın bir yerde biten kapısına kadar uzatmıştı. Yeni meydanın çevresine hamamlar ve kendi döneminde bitmeyen Hipodromu yaptırmıştır.²⁶ Şehre oğlunun şerefine *Antoniana* adını vermiştir.²⁷

Kostantinopolis: Nova Roma

3. yüzyılda imparatorluğun Roma'dan yönetilmesinin zorluklarını fark eden Diocletianus imparatorluk topraklarında fiilen hiçbir bölünme yapmadan²⁸ yönetimini Doğu ve Batı olarak ayırdı. *Tetrarklık* diye adlandırılan dörtlülük, yeni bir yönetim oluşturdu. Buna göre Batı'da ve Doğu'da birer imparator (*Augustus*) ve yanlarında birer yardımcı (*Caesar*) imparatorluğu birlikte yöneteceklerdi. İlk Tetrak'ta Doğu'nun Augustus'u Diocletianus, Batı'nın Augustus'u ise Maximilianus olmuştur. Diocletianus Doğu'nun Augustus'u olarak Nicomedia'da (İzmit) bir saray yaptırmış ve imparatorluğu büyük ölçüde buradan yönetmiştir.²⁹

Diocletianus'un Nicomedia'daki sarayında yetişen I. Costantinus, 18 Eylül 324 tarihinde rakibi Licinius'u Byzantion'un karşı kıyısındaki Khrysopolis'te ağır bir yenilgiye uğratarak bütün Akdeniz çevresini kaplayan Roma İmparatorluğu'nun tek hükümdarı olmuştur. Bu zaferin ardından karşı kıyıdaki Byzantion şehrine gelen Costantinus, bu kenti imparatorluğun yeni başkenti yapmaya karar vermiştir.³⁰

Eğer imparatorluğun yeni başkenti olarak Byzantion yerine Nikomedia seçilmiş olsaydı, bugün her iki şehrin de kaderi çok farklı olacaktı.³¹ Constantinus'un Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olarak Diocletianus'un yaşadığı ve kendisinin de yetiştiği Nicomedia'yı değil de daha küçük ve önemsiz bir kent olan Byzantion'u seçmesinin nedeni şehrin stratejik konumuyla ilgiliydi. İki büyük kıtanın ve iki büyük denizin kesişme noktasında yer alan şehir askeri açıdan da savunması kolay bir yarımada üzerindeydi. Karadeniz ile Ege Denizi'ni birbirine bağlayan İstanbul Boğazı'nı kontrol eden bu şehir aynı zamanda bütün fırtınalara kapalı ve suyu derin olan Haliç gibi eşine az rastlanır doğal bir limana da sahipti. Byzantion Karadeniz havzası ile Ege ve

²⁶ Doğan Kuban, a.g.m., s. 27.

²⁷ Işın Demirkent, a.g.m., s. 205.

²⁸ "Diocletianus" maddesi, *ML*, C. 3, İstanbul, 1980, s. 718.

²⁹ Engin Akyürek, "I. Constantinus Konstantinopolis'in Kuruluşu", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı 37, İstanbul, 2014, s. 78.

³⁰ E. Akyürek, a.g.m., s. 78.

³¹ Engin Akyürek, "Konstantinopolis'in İmparatorları", *İmparatorlar İstanbul'da Hitit'ten Osmanlı'ya*, İstanbul, 2011, s. 147.

Akdeniz havzaları arasında deniz ticareti yapan gemilerin geçmek zorunda oldukları bir liman kentiydi. Haliç ise bu ticaret gemilerinin konaklayabilecekleri ve ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir liman konumundaydı. Boğaz'ı geçen ticaret gemilerinden vergi alınması kent için önemli bir gelir kaynağı sağlıyordu. Tarihçi Herodotus, dünyayı Akdeniz merkezli olmak üzere birbiriyle bütünleşen üç kıta; Avrupa, Asya ve Afrika olarak tanımlamıştır. Constantinus'un yeni başkenti Byzantion, bu üç kıtanın birleşme noktasında, tam merkezinde yer almaktaydı.³²

Roma İmparatorluğu'nda 3. yüzyılda başlayan iktidar kavgaları, iç savaşlar ve bunu fırsat bilen dış düşmanların saldırıları imparatorları, iyi bir başşehir olma özelliğini kaybeden Roma'nın yerine yeni bir başşehir aramaya yönlendirmişti. Barbar kavimlerin imparatorluk sınırlarına yaptığı saldırılar Tuna ve Fırat boylarından geldiği için Roma'nın doğusunda, bu iki cepheye de hükmedebilecek yeni bir devlet merkezi kurmak gerekiyordu.³³ Yeni kurulacak başkent için önceleri İlyada destanının kahramanı Truva düşünülmüş olsa da Constantinus Truva'nın temsil ettiği geçmişe karşılık, İstanbul'un vaad ettiği geleceği tercih etmişti.³⁴ Asya ile Avrupa'nın birleştiği noktada yer alan Byzantion, savunma sistemi iyi tasarlandığında kolay savunulabilecek bir yerleşim bölgesiydi. Üçgen biçimindeki yarımadanın denizden uzun süre kuşatılması, Boğaz tarafındaki güçlü akıntılar ve Marmara Denizi tarafındaki Lodos fırtınaları nedeniyle mümkün değildi. Haliç girişi de bir zincirle kapatıldığında, kent sadece kara tarafından kuşatılabilirdi. Bu nedenle kara tarafına yapılacak güçlü surlar kenti güvenli duruma getirecekti. İmparatorluğun Batı topraklarının ve başkenti Roma'nın güvenlik sorunlarını iyi bilen Constantinus, bu olağanüstü savunma avantajını görmüş ve on bir yüzyıl boyunca fethedilemeyen kent, onun bu görüşünü haklı çıkarmıştır. Kentin surları ancak yeni bir teknoloji geliştirildiğinde, bu duvarları uzak bir mesafeden yıkabilecek kadar güçlü toplar yapılabildiğinde aşılmıştır.³⁵

Byzantion 324-330 yılları arasında, Roma kenti model alınarak kapsamlı ve yoğun bir imar faaliyetiyle baştan inşa edildi.³⁶ Nova Roma adı altında yeniden kurmaya başlanan şehir Septimus Severus'un kentinden 3,5 kat daha büyük bir alan kaplıyordu. Surlar, iki senato binası, Severus'un hipodromunun büyütülmesi, forumlar, revaklı yollar, Büyük Saray (*Magnum Paladium*), hamamlar, kiliseler, limanlar Eski Roma'nın geleneği içinde yapılmış, yeni kent, Roma gibi 14 bölgeye ayrılmıştı. Hiç benzemediği halde sur içi plato-

³² Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, "Roma Dünya Egemenliği: Doğu ile İlişkiler ve İki Merkezlilik", *Tarihte Doğu-Batı Çatışması, Sosyoloji Yıllığı Kitap 12*, İstanbul, 2005, s. 230.

³³ Işın Demirkent, "Bizans" maddesi, *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 230.

³⁴ M. Belge, a.g.e., s. 1-2.

³⁵ E. Akyürek, "I. Constantinus Konstantinopolis'in Kuruluşu", s. 81.

³⁶ E. Akyürek, a.g.m., s. 78.

sundaki yükseltiler yedi Roma tepesine benzetilmişti. Kentin belli başlı noktalarını süslemek için imparatorluğun dört bir köşesinden özellikle Helenistik çağ heykelleri getirilmişti.³⁷

Büyük Saray, Ayasofya'nın kuzeyinde yer alan Psikoposluk kilisesi Aya İrini, Rhea ve Tykhe tapınakları, Senato, Praetorium, Capitol gibi pek çok resmi daire inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra yapımına Septimius Severus tarafından başlatılmış olan Zeuksippos Hamamı ve Hipodrom gibi büyük yapıların inşası da tamamlanmıştır.³⁸ Hipodrom, atlı araba yarışları, gladyatör dövüşleri ya da çeşitli gösteri, eğlence ve törenlerin yapıldığı, bir Roma kentinin önemli kamu yapıları arasında yer alıyordu.³⁹

Constantinus, Severus döneminde yapılan surları yıktırarak, kenti yaklaşık 2,5 km daha batıya taşıyarak genişletmiştir. Şehrin yaklaşık dört kat genişletilmesi, o günün ihtiyaçlarından çok geleceğin görkemli başkentini yaratmaya yönelik bir karardır.⁴⁰ Yeni yapılan surlar Haliç'te Unkapanı civarında başlayarak batıya doğru uzanıp Fatih'teki Yavuz Sultan Selim Camii'si'nin güneyinden geçiyordu. Aspar Sarnıcı'nı dışarda bırakıp güneye doğru kıvrılarak Fatih Külliyesi'nin bulunduğu yerin birkaç yüz metre batısından Bayrampaşa Deresi'ne doğru iniyordu. Oradan tekrar Kocamustafa Paşa surlarına doğru tırmanarak bugünkü Davutpaşa Camisi'ni içine alıp buradaki Mocius Sarnıcı'nı dışarda bırakarak Etyemez'e (Rabdos) iniyordu.⁴¹

Constantinus döneminde yerleşim esas olarak yarımada'nın doğu tarafında yoğunlaşmıştı ve yeni surlarla kent alanına dâhil edilen batı kısmı seyrek bir nüfusa sahipti. Bu kısım, daha sonra izlenen nüfus politikaları ile iskân edilmiştir. Roma'da olduğu gibi halka bedava ekmek dağıtılmış, Roma'da yaşayan senatör ve önemli aristokrat ailelerin şehre yerleşmeleri için bedava arsa ve benzeri teşvikler sağlanmıştır. Böylece kent nüfusu hızla artmış ve Constantinus surlarının inşasının üzerinden yüz yıl bile geçmeden kent bir kez daha batıya doğru genişletilerek bugün de ayakta olan II. Theodosius surları inşa edilmiştir.⁴²

Şehrin yeniden inşa edilmesi aşamasında forumları birbirine bağlayan yollar önemli yere sahiptir. Büyük caddeler inşa edilmiştir. Forumları birbirine bağlayan bu yollardan dört tane olduğu bilinmektedir.⁴³ Bunların en önemlisi bugünkü Sultanahmet Meydanı'nda etrafı revakla çevrili Augustei-

³⁷ D. Kuban, "Konstantinopolis-İstanbul'un Destansı Tarihi", s. 21.

³⁸ Nahit Yıldırım, *Constantinopolis Hipodromu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Kamil Levent Zoroğlu, Konya, 2013, s. 24.

³⁹ E. Akyürek, "I. Constantinus Konstantinopolis'in Kuruluşu", s. 83.

⁴⁰ E. Akyürek, a.g.m., s. 82.

⁴¹ D. Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 28.

⁴² E. Akyürek, a.g.m., s. 82.

⁴³ D. Kuban, a.g.m., s. 28.

on forumdan başlayarak batıya doğru bugünkü Divanyolu Caddesi boyunca uzanan Mese Caddesi'ydi. Mese Caddesi kentin omurgasını oluşturuyordu. Augusteion Caddesi'nin batısında yer alan Milion anıtı Mese Caddesi'nin başlangıcı sayılıyordu. Mese Caddesi, bugünkü Çemberlitaş'ta Constantinus'un adıyla anılan ve ortasında bir dikilitaş bulunan oval biçimli bir foruma açılmakta ve sonra batıya doğru devam etmekteydi.⁴⁴ Mese Caddesi'nden Marmara Denizi ve Haliç tarafına doğru inen iki yolun daha olduğu bilinmektedir. Sonuncu yol ise Beyazıt'ta bulunan Forum Tauri'den başlayarak Aksaray'da Forum Bovis'e iniyor, oradan da Arcadius Forumu'nun yapıldığı Cerrahpaşa'ya kadar uzanıyordu.⁴⁵

Kentin akropolisinin bulunduğu alanda yer alan pagan tapınakları; Zeus, Apollon, Artemis ve Aphrodite tapınakları kent nüfusunun önemli bir kısmı pagan inançları benimsediğini göstermektedir.⁴⁶ Costantinus paganizmaya tamamen sırt çevirmemiş, bir taraftan da Hristiyanlığa göz yummuştur.⁴⁷ Şehrin yeni kuruluşu sırasında hem eski pagan tapınaklar yenilenmiş, hem de Hristiyanlığın serbest bırakılmasıyla⁴⁸ Hristiyan tapınakları inşa edilmiştir.⁴⁹ Yeni din için gerekli olan yapıların yanı sıra Constantinus ile ailesinin resmi ikametgâhı ve aynı zamanda imparatorluğun yönetim merkezi olacak bir saraya gereksinim duyulmuştur. Ayasofya'nın bulunduğu düzlüğün güney yamacına ilk imparatorluk sarayı yapılmıştır.⁵⁰

Sarayın yerinin seçilmesi konusunda Roma geleneklerine uygun olarak belirli kurallara uyulmuştur. İlk imparatorluk sarayı olan Büyük Saray'da, saray ve hipodrom bir bütünlük oluşturacak yakınlıktaydı. Romalıların yaşamında hipodrom, imparator ile halkın, atlı araba yarışlarının yanı sıra resmi ve dini törenlerde bir araya geldiği önemli toplantı alanlarıydı. Sarayın kurulduğu bölgenin deniz manzarasına sahip oluşu ve deniz ulaşımı için liman kurulmasına olanak vermesi gibi doğal avantajları, imparatorluk sarayının yerini belirlenmesinde önemli rol oynamıştır,⁵¹ Etrafı duvarlarla çevrili Büyük Saray içerisinde taht ve resmi kabul salonları, yaşam alanları, kiliseler, hamamlar, muhafız kışlası, bahçeler ve oyun alanları bulunmaktaydı.⁵²

⁴⁴ E. Akyürek, a.g.m., s. 85.

⁴⁵ D. Kuban, a.g.m., s. 28.

⁴⁶ E. Akyürek, "I. Constatinus Konstantinopolis'in Kuruluşu", s. 82.

⁴⁷ S. Eyice, a.g.e., s. 31.

⁴⁸ Gülgün Köroğlu, *İstanbul'daki Bizans İmparatorluk Sarayları*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi İstanbul Sohbetleri, İstanbul, 2006, s. 2.

⁴⁹ D. Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", s. 28.

⁵⁰ G. Köroğlu, a.g.m., s. 2.

⁵¹ G. Köroğlu, a.g.m., s. 2.

⁵² E. Akyürek, a.g.m., s. 84.

11 Mayıs 330 tarihinde yeni başkent Nova Roma günlerce süren törenlerle kutsanmış ve dünyaya duyurulmuştur. Constantinus Roma'nın bütün görkemini yeni başkente taşımak istiyordu; kısa ömürlü Nova Roma adı bu isteğinin bir göstergesidir.⁵³ Hipodromdan başlayan törenler Constantinus Forumu'na (Çemberlitaş) kadar devam etti. Bu tarihten sonra kent, halk tarafından kurucusunun adıyla Konstantinopolis olarak anılmaya başlanmıştır.⁵⁴

Sonuç Yerine

330 yılından itibaren Roma İmparatorluğu iki başkentli bir imparatorluk durumuna gelmiştir: Batı'da Roma, Doğu'da ise Konstantinopolis eş başkent olacak şekilde yeni bir sistem biçimlenmiştir.⁵⁵ Konstantinopolis, daha başlangıcında bir 'dünya başkenti' olarak kurulmuştu. Geç Antik Çağ dünyası Akdeniz havzasından ibaretti ve bu dünyaya da Roma İmparatorluğu hükmetmekteydi. Roma İmparatorluğu'nun başkenti, dünyanın da başkenti demektir. Şehir bu düşünceye uygun bir biçimde tasarlanmış, neredeyse baştan imar edilmiştir.⁵⁶

On bir yüzyıl boyunca Doğu Roma İmparatorluğu'nun görkemli başkenti olan şehir, Antik Roma'nın karşısında "Yeni Roma", "Kraliçe Şehir" ve "Tanrı Tarafından Korunan Şehir" ünvanlarını aldı. Klasik sanatın olağanüstü eserleriyle zenginleştirilmiş şehir, muhteşem tapınaklarıyla ve zenginliğiyle, lüksüyle, anıtların güzelliğiyle, medeniyetiyle, Orta Çağ'da da büyük ve eşsiz bir prestij sahibi oldu. 1453 yılında II. Mehmed tarafından fethedilen ve dört yüzyıldan fazla süreyle Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, bu dönemde yine Doğu'nun en güzel ve en baştan çıkarıcı şehri kabul ediliyordu.⁵⁷

Kaynakça

Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 2008.

Doğan Kuban, "Konstantinopolis-İstanbul'un Destansı Tarihi", *Bizantion'dan İstanbul'a Bir Başkent'in 8000 Yılı*, İstanbul, 2010.

⁵³ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, Çev. Zeynep Rona, İstanbul, 1996, s. 30.

⁵⁴ E. Akyürek, "Konstantinopolis'in İmparatorları", s. 147.

⁵⁵ E. Eğribel, U. Özcan, "Roma Dünya Egemenliği: Doğu ile İlişkiler ve İki Merkezlilik", s. 230-231.

⁵⁶ E. Akyürek, a.g.m., s. 147.

⁵⁷ Charies ics DIEHL - Ettore ROSSI - Pino FORTINI - Ettore ROSSI - Charies ics DIEHL - Angelo PERNICE - Camillo MANFRONI - Angelo PERNICE - Ettore ROSSI - Ettore ROSSI - Cirillo KOROLEVSKIJ - Umberto FRACASSINI - Francesco TOMMASINI - Oscar RANDI - Secondina Lorenzina CESANO, "Constantinopoli" Maddesi, *Enciclopedia Italiana*, Roma 1931, [http://www.treccani.it/enciclopedia/costantinopoli_\(Enciclopedia-Italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/costantinopoli_(Enciclopedia-Italiana)/)

- , “İstanbul’un Tarihi Yapısı”, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 79, İstanbul, 1970, s. 25-48.
- , *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion*, Konstantinopolis, İstanbul, Çev. Zeynep Rona, İstanbul, 1996.
- Engin Akyürek, “I. Constatinus Konstantinopolis’in Kuruluşu”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı: 37, İstanbul, 2014, s. 76-87.
- , “Konstantinopolis’in İmparatorları”, *İmparatorlar İstanbul’da Hitit’ten Osmanlı’ya*, İstanbul, 2011.
- Ertan Eğribel, “İstanbul’un Kimliği: İmparatorluk Merkezi”, *Türk Sosyologları ve Eserleri I, Temel Tartışmalar, Sosyoloji Yıllığı 20*, İstanbul, 2010.
- Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, “Roma Dünya Egemenliği: Doğu ile İlişkiler ve İki Merkezlilik”, *Tarihte Doğu-Batı Çatışması, Sosyoloji Yıllığı Kitap 12*, İstanbul, 2005.
- Feridun Emecen, *İstanbul’un Bir Başka Yüzü: Lânetli İstanbul*, İstanbul, 2010.
- , “İstanbul’un Fethi” maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 212-220.
- Gülgün Köroğlu, *İstanbul’daki Bizans İmparatorluk Sarayları*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi İstanbul Sohbetleri, İstanbul, 2006.
- Işın Demirkent, “İstanbul” Maddesi, *DİA*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 205-212.
- , “Bizans” Maddesi, *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 230-244.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi (ML)*, “İstanbul” maddesi, C. 6, İstanbul, 1979.
- ML*, “Diocletianus” maddesi, C. 3, İstanbul, 1980.
- Murat Arslan, “Byzantion: Bir Kuruluş Söylencesi, Efsaneden Tarihsel Dönemlere”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı: 37, İstanbul, 2014, s. 46-55.
- Murat Belge, *İstanbul Gezi Rehberi*, İstanbul, 2004.
- Nahit Yıldırım, *Constantinopolis Hipodromu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı Kamil Levent Zoroğlu, Konya, 2013.
- Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul, 2006.
- Charles ics DIEHL - Ettore ROSSI - Pino FORTINI - Ettore ROSSI - Charles ics DIEHL - Angelo PERNICE - Camillo MANFRONI - Angelo PERNICE - Ettore ROSSI - Ettore ROSSI - Cirillo KOROLEVSKIJ - Umberto FRACASSINI - Francesco TOMMASINI - Oscar RANDI - Secondina Lorenzina CESANO, “Constantinopoli” Maddesi, *Enciclopedia Italiana*, Roma, 1931, [http://www.treccani.it/enciclopedia/costantinopoli_\(Enciclopedia-Italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/costantinopoli_(Enciclopedia-Italiana)/)